

УДК 316.354

Роль ВНЗ у формуванні соціального капіталу регіону

Грицаєнко М.І.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Таврійського державного агротехнологічного університету

У статті розкрито основні підходи до тлумачення поняття «соціальний капітал», виокремлені його складові – соціальні мережі, норми та довіра. Запропонована авторська дефініція соціального капіталу. На підставі вивчення особливостей соціального капіталу регіону визначені напрями впливу діяльності вищих навчальних закладів на процес його формування.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальний капітал регіону, соціальні мережі, норми, довіра, вищий навчальний заклад, інтелектуальний капітал.

Грицаенко Н.И. РОЛЬ ВУЗОВ В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА РЕГИОНА

В статье раскрыты основные подходы к толкованию понятия «социальный капитал», выделенные его составляющие – социальные сети, нормы и доверие. Предложена авторская дефиниция социального капитала. На основании изучения особенностей социального капитала региона определены направления влияния деятельности высших учебных заведений на процесс его формирования.

Ключевые слова: социальный капитал, социальный капитал региона, социальные сети, нормы, доверие, высшее учебное заведение, интеллектуальный капитал.

Gritsaenko N.I. THE ROLE OF UNIVERSITIES IN THE FORMATION OF SOCIAL CAPITAL IN THE REGION

The article deals with the main approaches to the interpretation of the concept of «social capital», the allocation of its components – social networks, norms and trust. The author's definition of social capital. On the basis of studying the characteristics of social capital in the region defined by the direction of the impact of the activities of higher education institutions in the process of its formation.

Keywords: social capital, social capital in the region, social networks, norms, trust, higher education, intellectual capital.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах інформатизації суспільства важливого значення набуває вища професійна освіта, головною ціллю якої є формування інтелектуального капіталу – сукупності наукових, професійних і загальних знань працівників, що здатні створювати додаткову вартість та забезпечувати конкурентні переваги підприємствам, на яких вони працюють.

Можливості для ефективного використання інтелектуального капіталу, а в окремих випадках й компенсації відсутності його складових, надає соціальний капітал. Його формуванню сприяє діяльність вищих навчальних закладів (ВНЗ) регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних та практичних засад розвитку соціального капіталу внесли такі вчені: іноземні – Р. Берт [1], П. Бурд'є [2], Дж. Коулмен [3; 4], Р. Патнем [5], М. Пелдем [6], А. Портес [7], Ф. Фукуяма [8; 9]; вітчизняні – Л.Г. Богуш [10], Н.В. Коба [11], О.Н. Кожемя-

кіна [12], Г.Ф. Мазур [13], І.П. Макаренко [14], В.А. Мамчур [15], В.А. Пехов [15], А.О. Приятельчук [16], О.Г. Рогожин [14], І. Росколотько [17], В.П. Рябоконт [18], Б.В. Саліхов [19], Ю.В. Середа [20], Т.В. Шаповалова [21], О.Г. Шпикуляк [15; 22] та інші. Проблемам соціального капіталу регіону приділяли увагу У.С. Алейнікова [23], Г.Ф. Мазур [13], В.А. Пехов [15], В.П. Рябоконт [18], О.Г. Шпикуляк [15; 22] та інші. Однак проведені дослідження соціального капіталу не можна вважати завершеними. Тривають дискусії щодо визначення його сутності та складу. Залишаються недопрацьованими питання структури та факторів розвитку соціального капіталу регіону. У сукупності це зумовило вибір теми, визначення мети і завдань цього наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ролі вищого навчального закладу (як організації, яка веде підготовку в системі вищої професійної освіти) у процесі формування соціального капіталу регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше термін «соціальний капітал» зустрічається на початку ХХ століття у праці Дж. Ханіфана [24]. Виникнення та розвиток теорії соціального капіталу відбулося в результаті визнання у 60-і роки ХХ століття наукових праць Т. Шульца [25] та Г. Беккера [26] з формування концепції людського капіталу. Це збагатило економічну теорію розумінням економічної ролі освіти, взаємозв'язку інвестицій в людський капітал з підвищенням рівня продуктивності праці.

Змістовний аналіз феномена соціального капіталу було проведено П. Бурд'є, який визначив соціальний капітал як суму ресурсів і обґрунтував можливість реалізації соціального капіталу через конвертацію його в інші форми капіталу [2]. У роботах Дж. Коулмена соціальний капітал – ресурс, який сприяє розвитку економіки та вдосконаленню суспільства в цілому [4]. Інституційний підхід до трактування сутності соціального капіталу представлений в роботах Р. Патнема, який розглядає в якості джерел його формування мережі, норми та довіру [5], і Д. Норта, що досліджує соціальний капітал як елемент інституційного середовища поведінки людини [27].

В сучасній літературі поширені три підходи щодо визначення поняття «соціальний капітал»:

– як сукупності ресурсів суспільства (табл. 1);
– як сукупності соціальних зв'язків (табл. 2);
– як членства в певній соціальній мережі (табл. 3).

Так, Дж. Коулмен (табл. 1) наголошує, що «соціальний капітал – це будь-який прояв неформальної соціальної організації, котра виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів» [4, с. 35].

П. Бурд'є визначає соціальний капітал як «сукупність реальних і потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею більш чи менш інституціалізованих відносин взаємного знайомства та визнання – іншими словами, з членством у групі» [2, с. 66]. З тим, що соціальний капітал виступає своєрідним інтегральним ресурсом суспільства, згодні Л.Г. Богуш [10, с. 18], О.Н. Кожемякіна [12, с. 121], О.Г. Шпикуляк і Г.Ф. Мазур [22, с. 64] та інші науковці. Однак, на наш погляд, подібні дефініції ототожнюють поняття «капітал» і «ресурси», а також не відображають суттєвої характеристики капіталу – здатності приносити дохід.

Р. Берт (табл. 2) розглядає соціальний капітал як «приятельські контакти між колегами по службі та більш широкі контакти, через які використовується власний фінансовий і людський капітал» [1, с. 9], М. Пелдем визначає його як «клей», який забезпечує додаткову

Таблиця 1

Трактування поняття «соціальний капітал» як сукупності ресурсів суспільства

Автор	Визначення
Л.Г. Богуш [10, с. 18]	Соціальний капітал у широкому значенні – це сукупність ресурсів суспільства... , що, відповідаючи визначенням у політекономії ознакам власне капіталу, на певному конкретному етапі розвитку соціуму ... можуть бути потенційно використані або вже використовуються в суспільному виробництві.
П. Бурд'є [2, с. 66]	Сукупність реальних і потенційних ресурсів , пов'язаних з володінням стійкою мережею більш чи менш інституціалізованих відносин взаємного знайомства та визнання – іншими словами, з членством у групі
О.Н. Кожемякіна [12, с. 121]	В цілому соціальний капітал розглядається як інтегративний ресурс кооперативних зусиль спільноти , що відображає якість соціальних зв'язків, які уможливають поєднання різних інтересів, взаємопроникнення та узгодження цінностей, сприяючи утворенню широких мереж результативних інтеракцій
Дж. Коулмен [3, с. 124]	Соціальний капітал «... є певним типом ресурсу , доступного учасникам соціально-економічної діяльності, що виникає у соціальних структурах та полегшує дії їх учасників»
Дж. Коулмен [4, с. 35]	Соціальний капітал – це будь-який прояв неформальної соціальної організації , котра виступає як продуктивний ресурс для одного або більше акторів
О. Г. Шпикуляк, Г. Ф. Мазур [22, с. 64]	В інституційному вимірі соціальний капітал слід розглядати як сукупність матеріальних і нематеріальних активів , що констатують формування механізму соціально-економічного забезпечення.

Джерело: складено автором на основі опрацьованих літературних джерелю

кооперацію та утримує суспільство разом. Завдяки цьому «клею» люди працюють разом» [6, с. 629]. Аналогічної думки дотримуються Г.Ф. Мазур [13, с. 68], І. Росколотько [17, с. 17], Б.В. Саліхов [19, с. 53] та інші науковці. Однак, такий погляд також не відображає здатність капіталу приносити дохід. В цьому сенсі більш справедливим є визначення, яке надає Н.В. Коба: «Соціальний капітал – це сукупність зв'язків і взаємовідносин між людьми, які здатні приносити дохід»

[11, с. 209]. На отриманні доходу завдяки соціальним зв'язкам наполягають Ю.В. Середа [20, с. 72], Т.В. Шаповалова [21, с. 169].

П. Бурд'є (табл. 3) пов'язував сутність поняття соціального капіталу з «членством у групі» [2, с. 66], А. Портес – із «здатністю індивідів розпоряджатися обмеженими ресурсами на підставі свого членства в певній соціальній мережі» [7, с. 6]. Ф. Фукуяма при визначенні соціального капіталу наголошував, що «це норми, неформальні норми або цінності,

Таблиця 2.

Трактування поняття «соціальний капітал» як сукупності соціальних зв'язків

Автор	Визначення
Р. Берт [1, с. 9]	Соціальний капітал – це приятельські контакти між колегами по службі та більш широкі контакти, через які використовується власний фінансовий і людський капітал
Н.В. Коба [11, с. 209]	Соціальний капітал – це сукупність зв'язків і взаємовідносин між людьми , які здатні приносити дохід
Г.Ф. Мазур [13, с. 68]	Соціальний капітал – механізм соціальних взаємодій ідеологічного, звичаєвого, організаційно-господарського характеру.
М. Пелдем [6, с. 629]	Соціальний капітал – це «клей» , який забезпечує додаткову кооперацію та утримує суспільство разом. Завдяки цьому «клею» люди працюють разом
І. Росколотько [17, с. 17]	В самому загальному вигляді соціальний капітал – це інститути, відносини і норми, які формують якісно і кількісно соціальні взаємодії в суспільстві
В.П. Рябоконт, О.Г. Шпикуляк, В.А. Пехов [18, с. 85]	Соціальний капітал – це сукупність зв'язків, система економіко-соціальних відносин , інституцій, колективів, об'єднань, структур використання господарського, трудового та кадрового потенціалу, інтелектуального капіталу, сформованих і належних людині; це консолідуючий фактор економіко-соціальних ролей особистості селянина у соціумі й господарській діяльності як сукупності традицій, функцій, інституціональних складових
Б.В. Саліхов [19, с. 53]	Під соціальним капіталом підприємства слід розуміти актуалізовані, цілеспрямовано використовувані (у цьому сенсі – інституціалізовані) внутрішні та зовнішні соціальні зв'язки , які забезпечують цьому підприємству сприятливий внутрішній соціальний «клімат», певну репутацію в суспільстві, а також серед реальних і потенційних клієнтів
Ю.В. Середа [20, с. 72]	Соціальний капітал у широкому значенні розуміють як ресурс соціальних зв'язків , у який можна інвестувати та який можна трансформувати у інші блага.
Т.В. Шаповалова [21, с. 169]	«Соціальний капітал», під яким розуміємо систему соціальних зв'язків , контактів, взаємовідносин між економічними агентами, індивідуумами, яка базується на нормах неофіційних або соціальних (довіра, партнерство, визнані моральні цінності) та офіційних або правових (законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, контракти тощо), які використовуються ними для отримання конкурентних переваг (доступ до ресурсів, зменшення трансакційних витрат, обмін інформацією тощо). Соціальний капітал з точки зору економіки розглядається автором як нематеріальний фактор, який сприяє отриманню агентами економічної вигоди і прибутку та впливає певною мірою на економічне зростання.
О.Г. Шпикуляк, В.А. Мамчур, В.А. Пехов [15, с. 91]	Соціальний капітал – це сукупність зв'язків , система економіко-соціальних відносин, інституцій, колективів, об'єднань, структур, використання господарського, трудового та кадрового потенціалу, інтелектуального капіталу, сформованих і належних людині; консолідуючий фактор економіко-соціальних ролей особистості-селянина у соціумі і господарській діяльності, як сукупності традицій, функцій, інституціональних складових; поняття норм, цінностей, відносин та зв'язків між людьми (як в організаціях, так і в суспільстві)

Джерело: складено автором на основі опрацьованих літературних джерел.

які роблять можливими колективні дії у групах людей» [9]. Членство в певній соціальній мережі при трактуванні сутності поняття «соціальний капітал» виділяють А.О. Приятельчук [16, с. 51], О.Г. Рогожин й І.П. Макаренко [14, с. 89]. Однак, як і в попередніх узагальненнях (табл. 1, 2), такі дефініції мають дещо однобокий характер. Вважаємо, що серед прихильників трактування соціального капіталу як членства в певній соціальній мережі більш змістовне визначення надає Р. Патнем, визначаючи його як «характеристику соціального життя – мережі, норми та довіри, – які спонукають учасників до ефективнішої спільної дії з досягнення спільних цілей» [5, с. 66].

Таким чином, на основі опрацювання літературних джерел нами сформульовано власне визначення соціального капіталу як сукупності здатних приносити дохід зв'язків та соціально-економічних відносин, які виникають у певній соціальній мережі на основі існуючих норм та довіри.

При визначенні ролі ВНЗ у формуванні соціального капіталу регіону важливо усвідомити, що регіон є не тільки територією, але й зосередженням економічних, соціальних, культурних та політичних інтересів його населення. Саме прийняті у суспільстві способи взаємовідносин, які тісно пов'язані з морально-етичними та культурними нормами та цінностями, безпосередньо впливають на соціально-політичне становище та визначають економічний розвиток регіону. Підтримуємо думку В.С. Тка-

ченко про те, що «люди, об'єднані в спільноти територіально, залежать одне від одного. Інколи вони мають спільну мету і відчують потребу в об'єднанні, і саме соціальний капітал є тим рушієм, що спонукає людей співпрацювати разом заради розв'язання їх проблем, поліпшення свого життя та життя всього суспільства» [28, с. 218]. З ним солідарна Алейнікова У.С., яка вважає, що «соціальний капітал регіону – це продуктивний ресурс, який отримують суб'єкти громадської діяльності в процесі здійснення актів комунікації та встановлення взаємовигідних контактів, оснований на принципах чесності, солідарності, справедливості та довіри. Така діяльність здійснюється добровільно і в умовах, коли індивідуальне вирішення завдань неможливе» [23, с. 85].

Схема впливу ВНЗ на формування соціального капіталу регіону наведена на рис. 1. Головними його характеристиками є соціальні мережі, норми і довіра.

П. Бурд'є висував соціальні мережі як найбільш значущі ознаки соціального капіталу, визначаючи останній як «сукупність реальних і потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею більш чи менш інституціолізованих відносин взаємного знайомства та визнання – іншими словами, з членством у групі» [2, с. 66]. Вважаємо, що соціальні мережі в системі вищої професійної освіти формуються в двох різних площинах:

– на рівні взаємодії ВНЗ із партнерами (роботодавцями, партнерами в науковій, під-

Таблиця 3.

Трактування поняття «соціальний капітал» як членства в певній соціальній мережі

Автор	Визначення
П. Бурд'є [2, с. 66]	Сукупність реальних і потенційних ресурсів, пов'язаних з володінням стійкою мережею більш чи менш інституціолізованих відносин взаємного знайомства та визнання – іншими словами, з членством у групі
Р. Патнем [5, с. 66]	Соціальний капітал – це « характеристики соціального життя – мережі, норми та довіри, – які спонукають учасників до ефективнішої спільної дії з досягнення спільних цілей»
А. Портес [7, с. 6]	Соціальний капітал – це «здатність індивідів розпоряджатися обмеженими ресурсами на підставі свого членства в певній соціальній мережі або в більш широкій соціальній структурі...»
А.О. Приятельчук [16, с. 51]	Соціальний капітал – це, насамперед, здатність індивідів розпоряджатися обмеженими ресурсами на основі свого членства в соціальній структурі
О.Г. Рогожин, І.П. Макаренко [14, с. 89]	Соціальний капітал є результатом функціонування соціальних мереж міжособистісних взаємодій на основі історично обумовлених культурних цінностей і норм. Їх особливості визначають інституційну структуру суспільства, що, у свою чергу, впливає на характеристики соціального капіталу в контексті його сприятливості для економічного розвитку.
Ф. Фукуяма [9]	Соціальний капітал – це норми, неформальні норми або цінності, які роблять можливими колективні дії у групах людей

Джерело: складено автором на основі опрацьованих літературних джерел.

приємницькій, інформаційно-технологічній сферах діяльності);

– співпраця ВНЗ з іншими закладами в освітньому середовищі (об'єднання освітніх установ різних рівнів середньої та вищої професійної освіти, застосування інформаційних і комунікаційних технологій).

Одним з напрямків взаємодії ВНЗ із партнерами є створення Центрів працев-

лаштування випускників. Наприклад, в Таврійському державному агротехнологічному університеті (ТДАТУ) створено відповідний центр, головними цілями діяльності якого є:

– організація виробничих практик студентів на підприємствах і в організаціях;

– сприяння в працевлаштуванні студентів і випускників;

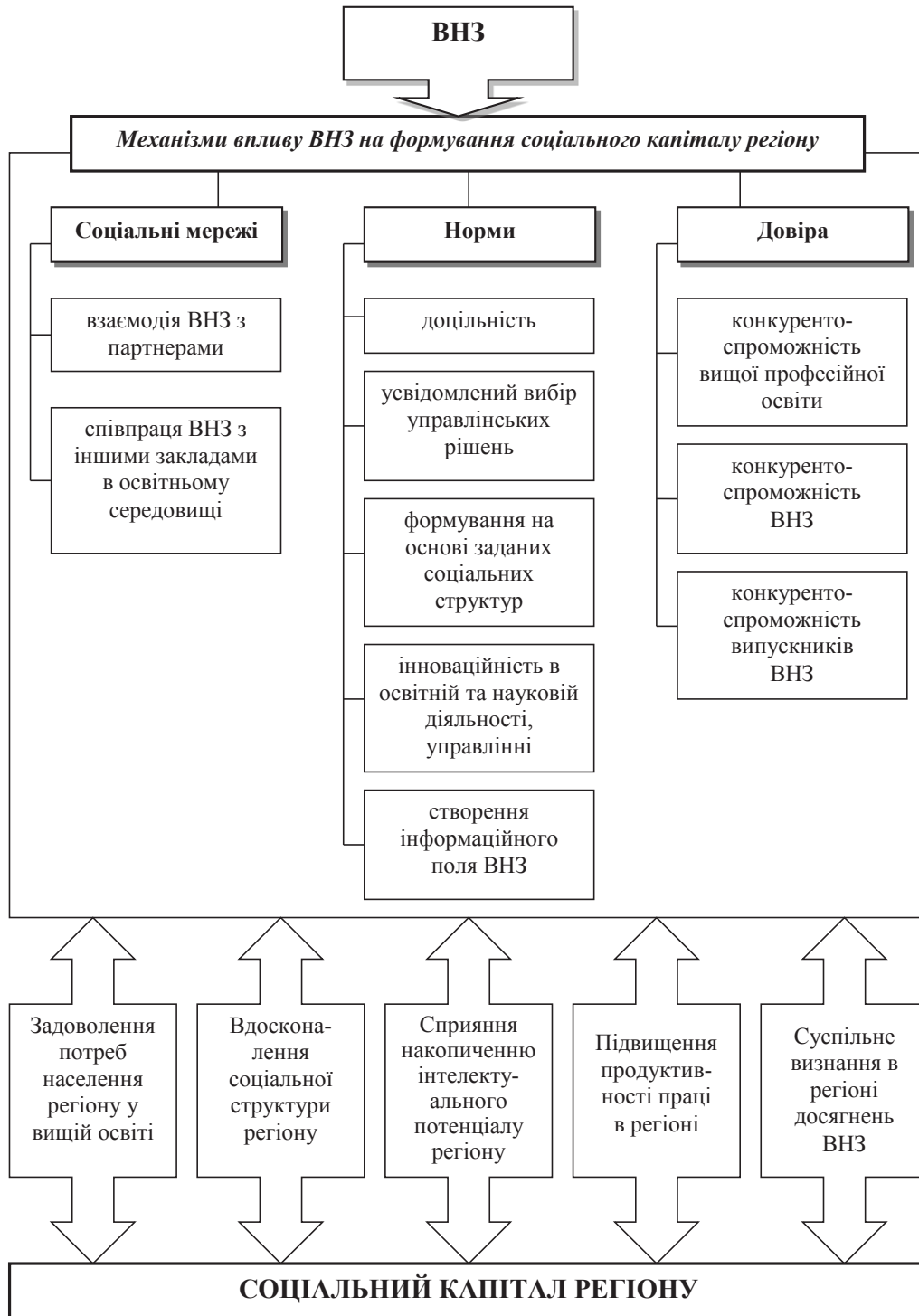

Рис. 1. Роль ВНЗ у формуванні соціального капіталу регіону

Джерело: складено автором на основі власних досліджень.

– зниження напруженості на регіональному ринку праці.

Підприємствами-партнерами ТДАТУ є підприємства і організації агропромислового комплексу різних розмірів, форм власності та організаційно-правових форм господарювання, а також деякі засоби масової інформації та громадські організації.

Інший напрямок взаємодії ВНЗ із партнерами – науково-технічне співробітництво з підприємствами і організаціями регіону. В галузі сільськогосподарського виробництва (особливо його механізації) ТДАТУ є одним із провідних наукових центрів Північно-степового зонального науково-інноваційного центру України, який виконує фундаментальні та прикладні дослідження самостійно, а також плідно співпрацює і координує свою роботу з іншими освітніми і науково-дослідними закладами. Інститут післядипломної освіти та дорадництва ТДАТУ співпрацює з Асоціацією сільськогосподарських товаровиробників та переробників Запорізької області та регіональними відділеннями Всеукраїнської асоціації сільських та селищних рад.

Напрямок взаємодії ВНЗ з іншими закладами в освітньому середовищі можна проілюструвати створенням Регіонального університетського центру «Таврія» на базі ТДАТУ та шести аграрних коледжів. Його основними завданнями є розробка та реалізація спільної стратегії розвитку, підвищення результативності професійної підготовки фахівців в умовах конкретного регіону, підтримка високих стандартів вищої освіти, а також перебудова професійної освіти на підготовку висококваліфікованих і компетентних кадрів, які адекватно реагують на зміни ринку праці.

Інформаційно-комунікаційні технології стають сьогодні невід'ємною частиною системи освіти, що має забезпечити вільний і оперативний доступ до якісних освітніх ресурсів. Створення електронного мережевого освітнього середовища дозволяє здійснювати дистанційне навчання, широко застосувати електронні освітні ресурси у навчальному процесі. Все це не тільки доповнює аудиторну роботу, але створює нові можливості для індивідуального підходу в навчанні, для формування і закріплення знань, необхідних випускнику з вищою професійною освітою.

Наступною ознакою соціального капіталу є норми, які характеризують способи постановки і ведення будь-якої справи за допомогою системи зв'язків, дій і відносин. Ф. Фукуяма наголошував на тому, що «соціальний капі-

тал – це норми, неформальні норми або цінності, які роблять можливими колективні дії у групах людей» [9]. Доцільність, усвідомлений вибір управлінських рішень, формування на основі заданих соціальних структур – в сучасних умовах доповнюються інноваційністю в освітній та науковій діяльності, управлінні, а також створенням інформаційного поля ВНЗ.

Розкриваючи сутність соціального капіталу, Ф. Фукуяма акцентував увагу на те, що «це певний потенціал суспільства чи його частини, який виникає як результат наявності довіри між його членами» [8, с. 27]. Довіра, як ще одна змістовна характеристика соціального капіталу, представляється як ставлення населення регіону до результатів діяльності ВНЗ, до виконання ним своїх соціальних функцій. Вона виражається через суспільне визнання підготовлених фахівців – бакалаврів, спеціалістів, магістрів, кандидатів наук. Критерієм довіри стає конкурентоспроможність вищої професійної освіти в цілому, а також вищого навчального закладу та його випускників.

Розглянемо безпосередньо вплив ВНЗ на формування соціального капіталу регіону (рис. 1). До його основних функцій належать:

- задоволення потреб населення регіону у вищій освіті як засобі вертикальної соціальної мобільності (переміщення індивіда на більш високу щабель соціальної ієрархії в групі);
- вдосконалення соціальної структури регіону (набір студентів на всі форми навчання і поповнення викладацьких кадрів у відповідності до змін у соціальній структурі регіону);
- сприяння накопиченню інтелектуального потенціалу регіону (виховна робота, підготовка кваліфікованих фахівців, науково-дослідницька діяльність);
- підвищення продуктивності праці в регіоні (перетворення результатів накопичення інтелектуального потенціалу регіону в показники продуктивності праці);
- конвертованість (суспільне визнання у регіоні досягнень ВНЗ за видами навчально-виховної та наукової роботи).

Висновки з цього дослідження. Соціальний капітал – це сукупність здатних приносити дохід зв'язків та соціально-економічних відносин, які виникають у певній соціальній мережі на основі існуючих норм та довіри.

Соціальні мережі в системі «вища професійна освіта – регіон» формуються на рівнях взаємодії ВНЗ із партнерами, а також співпраці з іншими закладами в освітньому середовищі. До норм, які завдяки ВНЗ впливають на розвиток соціального капіталу регіону, можна

віднести доцільність, усвідомлений вибір управлінських рішень, формування на основі заданих соціальних структур, а також інноваційність в освітній та науковій діяльності, управлінні, а також створення інформаційного поля ВНЗ. В цьому контексті довіра представляється як ставлення населення регіону до результатів діяльності ВНЗ, до виконання ним своїх соціальних функцій.

Вплив ВНЗ на формування соціального капіталу регіону виражається в задово-

ленні потреб його населення у вищій освіті, вдосконаленні соціальної структури, сприянні накопиченню інтелектуального потенціалу, підвищенні продуктивності праці, а також суспільному визнанні у регіоні досягнень ВНЗ.

Перспективами подальших досліджень є вивчення впливу на формування та розвиток соціального капіталу регіону діяльності інших установ та організацій, що входять в підсистеми інших соціальних інститутів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Burt R. Structural Holes the Social Structure of Competition / R. Burt. – Cambridge (MA), 1992. – 324 p.
2. Бурдьє П. Форми капіталу [Електронний ресурс] / П. Бурдьє // *Економічна соціологія (електронний журнал)*. – 2002. – Том 3. – № 5. – С. 60–74. – Режим доступу: www.ecsoc.msses.ru
3. Коулмен Дж. Капітал соціальний і людський / Дж. Коулмен // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 121–139.
4. Coleman J. S. Foundations of Social Theory / James Samuel Coleman. – Cambridge (MA), 1990. – Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1990. – 993 p.
5. Putnam R. Who Killed Civic America? / R. Putnam // *Prospect*. – 1996. – March. – P. 66–72.
6. Paldam M. Social Capital: One or Many? Definition and Measurement / M. Paldam // *Journal of Economic Surveys*. – 2000. – Vol. 14, issue 5. – P. 629–654.
7. Portes A. Social Capital: Its Origins and Application in Modern Sociology / A. Portes // *Annual Review of Sociology*. – 1998. – Vol. 24. – P. 1–24.
8. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма; пер. с англ. – Москва: ООО «Издательство АСТ», ЗАО НП «Ермак», 2004. – 730 с.
9. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями [Електронний ресурс] / Ф. Фукуяма // *День*. – 2006. – № 177. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/shcho-take-socialniy-kapital>
10. Богуш Л.Г. Соціальний капітал і соціогуманітарний простір: методологія визначення, взаємозв'язки, вектори розвитку / Л.Г. Богуш // *Економіка та держава*. – 2010. – № 4. – С. 15–20.
11. Коба Н.В. Вплив соціального капіталу на процес комерціалізації знання в організації / Н.В. Коба // *Бізнес Інформ*. – 2013. – № 9. – С. 208–214.
12. Кожемякіна О.М. Довіра та соціальний капітал: просторова ціннісно-нормативна інтерпретація / О.М. Кожемякіна // *Демографія та соціальна економіка*. – 2016. – № 1. – С. 118–131.
13. Мазур Г.Ф. Стимулювання ефективного аграрного виробництва й сталого розвитку сільських територій: роль соціального капіталу / Г.Ф. Мазур // *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. – 2016. – № 4. – С. 67–76.
14. Рогожин О.Г. Інноваційний соціальний капітал: питання ідентифікації та вимірювання / О.Г. Рогожин, І.П. Макаренко // *Демографія та соціальна економіка*. – 2013. – № 2. – С. 82–92.
15. Шпикуляк О.Г. Інституціональний капітал регулювання і соціальний – саморегулювання аграрного ринку: концептуально-методологічні аспекти аналізу / О.Г. Шпикуляк, В.А. Мамчур, В.А. Пехов // *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. – 2015. – № 4. – С. 88–101.
16. Приятельчук А.О. Власність і капітал: сутність, структура та основні функції / А.О. Приятельчук // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. – 2012. – Вип. 63. – С. 48–52.
17. Росколотько І. Соціальний капітал як продуктивний ресурс соціальних зв'язків / І. Росколотько // *Актуальні проблеми державного управління*. – 2013. – Вип. 2. – С. 17–20.
18. Рябоконт В.П. Соціальний капітал як інституційна детермінанта розвитку сільських територій та аграрного підприємництва / В.П. Рябоконт, О.Г. Шпикуляк, В.А. Пехов // *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. – 2015. – № 1. – С. 83–93.
19. Салихов Б.В. Функциональная структура интеллектуального капитала предприятия как объект управления / Б.В. Салихов, Б.А. Нейматова // *Креативная экономика*. – 2008. – № 11 (23). – С. 50–58.
20. Середа Ю.В. Роль соціального капіталу у формуванні ставлення до ринкової економіки в Україні / Ю.В. Середа // *Економіка і прогнозування*. – 2015. – № 2. – С. 72–89.

21. Шаповалова Т.В. Вплив соціального капіталу на економічне зростання / Т.В. Шаповалова // Економічний аналіз. – 2013. – Т. 14(1). – С. 167–175.
22. Шпикуляк О.Г. Інституційні засади формування соціального капіталу в механізмі розвитку сільських територій / О.Г. Шпикуляк, Г.Ф. Мазур // Економіка АПК. – 2014. – № 8. – С. 63–68.
23. Алейнікова У.С. Соціальний капітал як фактор регіонального розвитку / У.С. Алейнікова // Наукові праці НДФІ. – 2012. – Вип. 4. – С. 84–90.
24. Hanifan L.J. The rural school community center // *Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 1916. – № 67. – PP. 130–138.
25. Schultz T.W. The Economic value of education // Théodore W. Schultz. – New York and London: Columbia University Press, 1963. – 92 p.
26. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / Gary S. Becker // *The Journal of Political Economy*. – 1962. – Volume 70. – Issue 5, Part 2: Investment in Human Beings. – PP. 9–49.
27. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт. Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 190 с.
28. Ткаченко В.С. Роль соціального капіталу в розвитку територіальних громад / В.С. Ткаченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» – 2013 – № 5 (19) – С. 214–222.